



اظهارنامه دانشجویان

این جانب مرضیه جعفری دانشجوی کارشناسی ارشد رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، نویسنده‌ی پایان‌نامه‌ی ساختار وزارت در عهد غزنوی بر پایه‌ی تاریخ بیهقی تحت راهنمایی خانم دکتر زهرا اختیاری متعهد می‌شوم:

- تحقیقات در این پایان‌نامه توسط این جانب انجام شده است و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج پژوهش‌های محققان دیگر به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- مطالب مندرج در پایان‌نامه تاکنون توسط خود یا فرد دیگری برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نشده است.
- کلیه‌ی حقوق معنوی این اثر متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد و مقالات مستخرج با نام «دانشگاه فردوسی مشهد» و یا «Ferdowsi University of Mashhad» به چاپ خواهد رسید.
- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان‌نامه تاثیرگذار بوده‌اند در مقالات مستخرج از پایان‌نامه رعایت شده است.
- در کلیه‌ی مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که از موجود زنده (یا بافت‌های آن‌ها) استفاده شده است، ضوابط و اصول اخلاقی رعایت شده است.
- در کلیه‌ی مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که به حوزه‌ی اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاق انسانی رعایت شده است.

تاریخ امضای دانشجو

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه‌ی حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، کتاب، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم‌افزارها و تجهیزات ساخته‌شده) متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد



دانشگاه گیلان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دکتر علی شریعتی

پایان‌نامه کارشناسی ارشد

گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان‌نامه

ساختار وزارت در عهد غزنوی بر پایه‌ی تاریخ بیهقی

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر زهرا اختیاری

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید عباس محمدزاده

دانشجو:

مرضیه جعفری

بهار ۱۳۹۰

تأیید هیأت داوران
پایان نامه کارشناسی ارشد
گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

امضاء کنندگان زیر، اعضای هیأت داوران پایان نامه‌ی خانم مرضیه جعفری با عنوان

«ساختار وزارت در عهد غزنوی بر پایه‌ی تاریخ بیهقی»

در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی، در جلسه‌ی
دفاع حاضر شدند و پس از بررسی کامل، برابر آیین نامه‌های مربوط، آن را با نمره‌ی ۱۹ و
درجه‌ی

عالی برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد تأیید کردند.

اعضای هیأت داوران:

امضاء استاد راهنما: خانم دکتر زهرا اختیاری

امضاء استاد مشاور: آقای دکتر سیدعباس محمدزاده

امضاء استاد داور:

امضاء نماینده‌ی تحصیلات تکمیلی گروه آموزشی:

کلیه ی حقوق این اثر، مربوط به دانشگاه فردوسی مشهد بوده و هرگونه سوءاستفاده از آن پیگرد قانونی دارد.

تقدیم به

همسر مهربانم

که قلمم با نگاه مهربان او جوشش گرفت.

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

تشکر و قدردانی

سپاس و درود خداوند کریمی را که انسان را خلق کرد و به او علم نوشتن به قلم را آموخت تا بیاموزد آنچه را نمی‌داند.

با تشکر و سپاس از استاد راهنمای ارجمندم، خانم دکتر اختیاری که در کلیه‌ی مراحل این تحقیق، با راهنمایی‌های ارزنده‌ی خود مرا یاری نمودند.

از استاد مشاورم، جناب آقای دکتر محمدزاده، که با دقت نظر خود، در تکمیل این تحقیق، به من کمک نمودند، متشکرم.

از استادان دانشمند، جناب آقای دکتر محمدجعفر یاحقی و جناب آقای سیدی که چراغ افروز راه من بودند، کمال تشکر را دارم.

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر اکبری مفاخر، به خاطر راهنمایی‌های ارزشمندشان ممنونم.

و در نهایت از همه‌ی کسانی که در این راه پر مشقت اما شیرین مرا یاری نمودند از جمله مسئولین محترم قطب علمی، کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی و خانواده‌ی عزیزم تشکر می‌نمایم.



مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد
عنوان پایان نامه: ساختار وزارت در عهد غزنوی بر پایه‌ی تاریخ بیهقی

نام نویسنده: مرضیه جعفری

نام استاد(ان) راهنما: دکتر زهرا اختیاری

نام استاد(ان) مشاور: دکتر سید عباس محمدزاده

رشته تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی	گروه زبان و ادبیات فارسی	دانشکده ادبیات و علوم انسانی
تاریخ دفاع: ۱۳۹۰/۲/۲۸	تاریخ تصویب: ۱۳۸۸/۱۰/۲۰	
تعداد صفحات: ۱۸۰	دکتری <input type="checkbox"/>	کارشناسی ارشد <input checked="" type="checkbox"/>

چکیده:

زیر بنایی از سازمان اداری دوره‌ی غزنوی و خصوصاً منصب وزارت در دوره‌ی غزنویان را می‌توان در دوره‌ی برمکیان، سامانیان، عباسیان، دیالمه و حتی ساسانیان پیدا کرد. در این رساله به بررسی ساختار وزارت در عهد غزنویان بر پایه‌ی تاریخ بیهقی پرداخته شده و رساله به دو بخش تقسیم شده است: بخش اول، دیوان وزارت در چهار فصل و بخش دوم، وزارت در تاریخ بیهقی در هفت فصل به رشته‌ی تحریر در آمده است. اصلی‌ترین موضوع‌های مطرح شده در این رساله به این شرح است: در بخش اول، وزارت و سابقه‌ی آن در تاریخ سیاسی ایران در قبل و بعد از اسلام، کسب شایستگی قبل از وزارت، آداب و مراسم انتصاب وزیر، هم‌چنین موقعیت، وظایف و القاب وزیر، سرانجام وزیران در تاریخ بیهقی و مزایا و خطرات وزارت مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دوم، نظام اداری ایران باستان، نظام اداری پس از اسلام، ساختار نظام اداری غزنویان، وزیر دربار (حاجب بزرگ)، وزارت‌خانه‌ها (سایر دیوان‌ها)، وزیرگونه‌ها و وزیر حاکم شهر (کدخدا)، بر اساس استنادهایی از تاریخ بیهقی آمده است.

در پایان پژوهش، این نتیجه به دست آمد که ساختار سیاسی وزارت در عهد غزنوی نه تنها ریشه در نظام‌های اداری قبل از خود دارد که در تشکیلات اداری دوران بعد نیز ریشه دوانده است و دیگر این‌که وزارت در تاریخ بیهقی تنها مربوط به وزیر دیوان وزارت نمی‌گردد؛ بلکه نمودهای دیگری نیز دارد که در بخش دوم پژوهش به آن‌ها اشاره شده است.

کلید واژه: تاریخ بیهقی، غزنویان، دیوان وزارت، وزیر دربار، وزارت‌خانه‌ها، وزیرگونه‌ها، وزیر حاکم شهر

امضای استاد راهنما

فهرست مطالب

۱۴

مقدمه

بخش اوّل: دیوان وزارت

۲۳

فصل اوّل: وزارت و سابقه‌ی آن در تاریخ سیاسی ایران

۲۳

واژه‌ی وزیر

۲۴

وزارت پیش از اسلام

۲۶

وزارت پس از اسلام

۳۱

فصل دوّم: خصوصیات وزارت

۳۱

القاب وزیر

۳۲

کسب شایستگی قبل از وزارت

۳۴

آداب وزارت

۳۵

مراسم وزارت

۳۵

۱- مواضعه

۴۱

۲- خلعت پوشیدن

۴۲

۳- حاجب دادن به وزیر

۴۲

۴- دریافت انگشتری

۴۳

۵- اسب خواستن

۴۳

۶- نماز شکر

۴۳

موقعیت وزیر

۴۴

وظایف وزیر

۱- نظارت بر کار سایر دیوان‌ها و انتخاب رؤسای آنها ۴۵

۴۵

۲- مسئولیت امور مالی

- ۴۶ -۳- مسئولیت امور نظامی
- ۴۷ -۴- قضاوت
- ۴۷ -۵- حمایت
- ۴۸ -۶- مشورت دادن

۷- همه شغل‌ها، مگر نشاط و شراب و چوگان و جنگ ۴۸

۵۰ فصل سوّم: سرانجام وزیران در تاریخ بیهقی

- ۵۰ ابوالفتح بستی
- ۵۲ ابوالعبّاس اسفراینی
- ۵۵ احمد بن حسن میمندی
- ۶۰ حسنک
- ۶۱ بوسهل حمدوی
- ۶۳ احمد عبدالصّمد شیرازی
- ۶۸ سایر وزرای حکومت غزنوی
- ۶۸ طاهر مستوفی
- ۶۹ عبدالرزاق بن احمد بن حسن میمندی
- ۶۹ ثقه الملک طاهر بن علی بن مشکان
- ۶۹ حسن [حسین] بن مهران
- ۶۹ ابوبکر بن ابی صالح
- ۷۰ ابوسهل خجندی
- ۷۰ عبدالحمید بن احمد بن عبدالصّمد
- ۷۰ ابومحمّد حسن بن ابی منصور قاینی

۷۲ فصل چهارم: مزایا و خطرات وزارت

بخش دوّم: وزارت در تاریخ بیهقی

۷۸	فصل اوّل: نظام اداری ایران باستان
۸۲	فصل دوّم: نظام اداری پس از اسلام
۸۶	فصل سوّم: ساختار نظام اداری غزنویان
۹۶	فصل چهارم: وزیر دربار (حاجب بزرگ)
۱۰۰	فصل پنجم: وزارت خانه‌ها: (سایر دیوان‌ها)
۱۰۲	دیوان استیفا (وزارت دارایی)
۱۰۳	دیوان عرض یا عرض الجیوش (وزارت جنگ)
۱۰۶	دیوان انشا (رسایل، رسالت، دارالتحریر)
۱۱۱	دیوان اشراف (وزارت اطلاعات یا اداره‌ی بازرسی)
۱۱۳	دیوان برید (وزارت پست، تلگراف و تلفن)
۱۱۶	دیوان مظالم (قوّه‌ی قضاییه)
۱۱۹	دیوان قضا: (قوّه‌ی قضاییه)
۱۲۰	دیوان وکالت: (قوّه‌ی مجریه)
۱۲۱	دیوان مملکت و حساب
۱۲۱	دیوان نکت
۱۲۲	دیوان خلیفه
۱۲۴	فصل ششم: وزیرگونه‌ها
۱۲۵	بوالحسن عبدالجلیل
۱۲۶	بوالخیر بلخی
۱۲۶	بوسهل زوزنی
۱۲۸	بوالقاسم کثیر

۱۲۹	سوری
۱۲۹	عراقی دبیر
۱۳۰	علی قریب
۱۳۲	فصل ہفتم: وزیر حاکم شہر (کد خدا)
۱۳۴	نتیجہ گیری
۱۳۵	یادداشت‌ها
۱۴۰	فہرست‌ها
۱۴۱	آیہ‌ها
۱۴۲	ابیات عربی
۱۴۳	نمودار
۱۴۴	تصاویر
۱۴۵	نمایہ عام
۱۷۰	کتاب نامہ

«اگر چنان بود که بوزارت افتی
محاسبیت و معاملات شناس باش و
با خداوند خویش راستی و انصاف
کن و همه طریق راستی نگه دار و
همه خود را مخواه که گفته‌اند: مَنْ
طَلَبَ الْكُلَّ فَاتَهُ الْكُلُّ که همه بتو
ندهند اگر دهند بعد از آن، آنرا
خواستار بود اگر اول فراز گذارند
آخر بنه گذارند» (عنصرالمعالي،
۱۳۸۳: ۱۶۶).

مقدمه

وزارت منصبی بود که پس از شاه یا سلطان، مهم‌ترین نقش و مسئولیت را در ایران بر عهده داشت. در این رساله بر آنیم تا به بررسی منصب وزارت در دوره‌ی غزنویان بر اساس تاریخ بیهقی بپردازیم.

مطالعه‌ی تاریخ غزنوی، تا کنون پیشرفت زیادی نکرده است؛ اغلب پژوهش‌گران، تنها به اعمال معروف‌ترین سلطان غزنوی، محمود، توجه کرده‌اند و به مسائل مهم دیگری چون وزیران، کمتر توجه کرده‌اند. در متن‌ها و مقالات پراکنده و سخن‌رانی‌هایی نیز که درباره‌ی معروف‌ترین اثر دوره‌ی غزنوی، تاریخ بیهقی شکل گرفته است، به وزارت و مفاهیم بلند آن در تاریخ بیهقی، چندان بهایی داده نشده است (والدمن، ۱۳۷۵: ۵-۱۴).

کتاب بیهقی، متنی تاریخی و مبتنی بر واقعیت است که با قلمی فاخر نوشته شده است. همین خصیصه‌ی دوّم که در بیهقی به کمال است، کار او را به حوزه‌ی کارهای ادبی نزدیک می‌کند. بیهقی در واژگان و نحو و قالب، تصرفاتی کرده که زبان و سبک آن را از هر کتاب دیگری متمایز می‌کند. او عمده‌ی منابع پیش از خود را خوانده و آنچه را دیده و شنیده بر خواننده‌هایش اضافه

کرده است و روشی در تاریخ‌نگاری برگزیده که پیشینیان فاقد آن بودند. در واقع او با خلق اثری ادبی - تاریخی، یادگار منحصر به فردی از خود به جای گذاشته است (محمّدی، ۱۳۸۹: ۶).

از این رو، با توجه به سبک نگارش تاریخ بیهقی، مورّخان، به مسأله‌ی وزارت (vizier) در این کتاب، به طور مستقل کم‌تر پرداخته‌اند و در مطالعات ادبی نیز، تنها از زوایای زیبایی‌های ادبی به آن نگریسته‌اند؛ لذا پژوهش‌گر حاضر با در نظر گرفتن هر دو بُعد ادبی و تاریخی اثر، تحقیقاتی در زمینه‌ی لفظ وزارت و نمودهای گوناگون آن در تاریخ بیهقی انجام داده است.

ابوالفضل بیهقی (۴۷۰ق - ۳۸۵)، به روشنی از دیوان وزارت نام برده و در مورد عمل‌کرد وزیر آن به تمامی شرح داده است؛ با نگاه به مفهوم وزارت در تاریخ بیهقی، به عناوینی چون دیوان‌ها برمی‌خوریم که با توجه به نحوه‌ی عمل‌کرد و تصدیق منابع معتبر (معین، «دیوان») می‌تواند همان وزارت‌خانه‌ها در عصر حاضر باشد یا منصب حاجب بزرگ که وظایف وزیر دربار در قرون اخیر را به عهده دارد (انوری، ۱۳۷۳: ۳۰).

بنا به گفته‌ی خود بیهقی، وزرای پنهانی در دوره‌ی غزنوی بودند که رسماً شغل وزارت نداشتند؛ اما به طور پنهانی در امور دخالت داشتند و به اصطلاح، پادشاه را بر کاری می‌آوردند و سخن‌شان، گاه حتی از وزیر نیز مهم‌تر شمرده می‌شده است (بیهقی، ۱۳۸۸: ۲۵۶) و نیز منصب کدخدای حاکمان شهرها «وزیر حاکم» (معین، «کدخدا»)، نشان از کاربرد گسترده‌ی واژه‌ی وزارت در تاریخ بیهقی دارد.

در همین راستا، سعی شده است بر مبنای تاریخ بیهقی و با استناد به منابع گوناگون، نمودهای گوناگون لفظ وزارت در این کتاب تبیین شود.

پیشینه‌ی تحقیق

در بررسی پیرامون پیشینه‌ی مطالعات مربوط به تاریخ بیهقی و به طور خاص، منصب وزارت، با عنایت به کتاب جامعی که مهدی نیک‌منش، با عنوان کتاب‌شناسی بیهقی، در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسانده بود و کتاب بیهقی پژوهی در ایران از دکتر احمد رضی و یافته‌های بسیاری از سایت‌ها و مقالات، به این مسأله پی بردیم که پیرامون وزارت در دوره‌ی غزنوی، چنان که باید،

اثر جامعی به طبع نرسیده است. آثار نام برده شده در این منابع، یا بیشتر به جنبه‌ی زیباشناختی اثر بیهقی پرداخته (جهان‌دیده، ۱۳۷۹) یا در لابه‌لای بررسی کلی مسیر تاریخ ادبیات، به تاریخ بیهقی نیز اشاره‌ای کرده بودند (صفا، ۱۳۳۸). گاهی در کتاب‌های تاریخی و از خلال بررسی حکومت غزنویان، ردّ پایی از اثر بیهقی پیدا می‌شد (فروزانی، ۱۳۸۴)، گاهی هم در بعضی کتاب‌ها و مقالات تنها به یک جنبه‌ی کوچک از منصب وزارت در تاریخ بیهقی اشاره‌ی مختصری شده بود (خطیبی، ۱۳۷۲) یا این‌که این آثار صرفاً تصحیح (مورلی، ۱۲۷۶ق/۱۸۶۸م) و ترجمه‌هایی (آرنوس و کاریوویچ، ۱۳۴۴ش/۱۹۶۲م) بودند که در حاشیه‌ی کتاب سخنان کوتاهی درباره‌ی وزارت درج کرده بودند. در سال‌های اخیر نیز بیشتر این کتاب‌ها، گزیده‌هایی بوده که از نظر پژوهشی کاربرد زیادی ندارند (اشراقی، ۱۳۸۱).

پس بر آن شدم تا از رهگذر فرضیه‌های موجود در این پژوهش، وزارت و مصادیق آن را در دوره‌ی غزنوی بر پایه‌ی تاریخ بیهقی، نمایان سازم.

در این میان، آثاری که متمرکز بر دوره‌ی غزنویان بودند، کمک زیادی به من نمودند؛ از جمله:

۱- باسورث، کلیفورد ادموند. (چاپ اول ۱۳۵۶). تاریخ غزنویان. ترجمه‌ی حسن انوشه. تهران: امیر کبیر.

۲- خلیلی. (۱۳۳۳). سلطنت غزنویان. افغانستان: انجمن تاریخ.

۳- مددی، محمداکبر. (۱۳۵۶). وضع اجتماع دوره‌ی غزنویان. کابل: بیهقی.

۴- ناظم، محمّد. (۱۳۱۸). حیات و اوقات سلطان محمود غزنوی. ترجمه‌ی عبدالغفور امینی. کابل: مطبعه‌ی عمومی.

منابعی که وزارت را در دوره‌های قبل و بعد از غزنویان بررسی می‌کرد؛

۱- چراغی، علی. (۱۳۷۷). «دیوان‌سالاری در پهنه تاریخ». نشریه‌ی ایران. تهران: ۱، ۲.

۲- خواندمیر، غیاث‌الدین بن همام‌الدین. (۱۳۵۵). دستورالوزاره. تصحیح سعید نفیسی. چاپ دوّم. تهران: اقبال.

۳- شجیعی، زهرا. (۱۳۵۵). وزارت و وزیران در ایران. جلد اول. تهران: دانشگاه.

۴- فروزانی، ابوالقاسم. (۱۳۸۱). *تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره‌ی سامانیان*. چاپ اول. تهران: سمت.

۵- فقیهی، علی اصغر، (۱۳۵۷). *آل بویه و اوضاع زمان ایشان با نموداری از زندگی جامعه اسلامی در قرن‌های چهارم و پنجم*. تهران: صبا.

۶- عقیلی، سیف‌الدین حاجی بن نظام. (۱۳۳۷). *آثارالوزراء*. تصحیح میرجلال‌الدین حسینی ارموی. تهران: دانشگاه.

۷- کلوزنر، کارلا. (۱۳۶۳). *دیوان‌سالاری در عهد سلجوقی*. چاپ اول. ترجمه‌ی یعقوب آژند، تهران: امیر کبیر.

کتاب‌هایی که اطلاعات تاریخ بیهقی را بررسی می‌کرد؛

۱- فلّاح رستگار. گیتی. (۱۳۵۰). «آداب و رسوم و تشریفات دربار غزنه از خلال تاریخ بیهقی». در *یادنامه‌ی بیهقی*. مشهد: دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی.

۲- نازک‌کار، ژینوس. (۱۳۸۲). *آیین و رسوم رایج در تاریخ بیهقی (و در عهد غزنوی)*. تهران: ترفند.

کتاب‌هایی که در مورد حوادث تاریخی نزدیک به دوره‌ی غزنوی نوشته شده بودند؛

۱- خوفی، فصیح احمد بن جلال‌الدین محمد. (۱-۱۳۴۰). *مجمّل فصیحی*. جلد اول. تصحیح و تحشیه‌ی محمود فرّخ. مشهد: کتابفروشی باستان.

۲- شبانکاره‌ای، محمد بن علی. (۱۳۶۳). *مجمع‌الانساب*. تصحیح میرهاشم محدّث. تهران: امیر کبیر.

و حتی دیوان‌های شعری و فرهنگ‌های مربوط به دوره‌ای که بیهقی در آن زندگی کرده است در این راه، بسیار تأثیرگذار بودند؛

۱- ابوالفتح بستی، علی. (۱۴۱۰ق / ۱۹۸۹م). *دیوان*. به کوشش دریه خطیب و لطفی صفال. دمشق

۲- انوری، حسن. (۱۳۷۳). *اصطلاحات دیوانی دوره غزنوی و سلجوقی*. تهران: سخن.

۳- منوچهری دامغانی، احمد. (۱۳۶۳). *دیوان*. به کوشش محمد دبیر سیاقی. تهران

سؤالات تحقیق

۱- آیا ساختار وزارت در دوره‌ی غزنوی، از حکومت‌های قبل از آن تأثیر پذیرفته است؟

۲- وزیران در تاریخ بیهقی چه سرانجامی داشته‌اند؟

۳- لفظ وزارت در تاریخ بیهقی، بر چه مصادیقی اطلاق می‌شده است؟

فرضیه‌ها

۱- ساختار وزارت در دوره‌ی غزنویان، تحت تأثیر حکومت‌های پیش از آن بوده و تشکیلات گسترده‌ای داشته است.

۲- وزیران دوره‌ی غزنوی، سرانجام خوبی نداشته‌اند.

۳- کلمه‌ی وزارت در تاریخ بیهقی، مصادیق گوناگونی دارد که تنها در بردارنده‌ی دیوان وزارت نیست و مناصب وزیر دربار، وزارت‌خانه‌ها، وزیرگونه‌ها و وزیر حاکم شهر از دیگر نمودهای لفظ وزارت در این اثر هستند.

روش انجام تحقیق

با توجه به این که این تحقیق، مربوط به گذشته و مقطع زمانی مشخصی می‌باشد، استفاده از منابع کتابخانه‌ای، در دسترس‌ترین منابع اطلاعاتی موجود در این تحقیق تاریخی بود. تحقیق تاریخی، با جمع‌آوری اطلاعات مربوط به گذشته و تجزیه و تحلیل و بررسی صحت و سقم آن‌ها، فرضیه‌های قابل آزمونی ارائه می‌کند و نتایج قابل دفاعی به دست می‌دهد. لذا مطالعه‌ی تحقیقات ادبی پیرامون تاریخ بیهقی و کتاب‌های تاریخی مربوط به دوره‌ی غزنوی از ملزومات این پژوهش تاریخی - ادبی بود.

از جمله چالش‌هایی که در این پژوهش وجود داشت، حضور هم‌زمان در دو قلمرو ادبیات و تاریخ بود که پررنگ کردن بُعد ادبی کار در اولویت بود؛ در حالی که در بسیاری از موارد، اطلاعات تاریخی مکمل کار ما بودند.

ضرورت انجام تحقیق

با توجه به سبک ادبی تاریخ بیهقی، در مطالعات تاریخی، کمتر به این کتاب پرداخته‌اند. در مطالعات ادبی نیز بیشتر نوشته‌هایی که پیرامون این اثر، شکل گرفته است یا تصحیح و توضیح متن بوده یا زندگی‌نامه و یا توصیفات دستوری و زیباشناختی و سبکی و داستان‌وارگی متن تاریخ بیهقی.

بر همین اساس، نگارنده با انتخاب موضوعی تاریخی در بطن یک اثر ادبی، میان تاریخ و ادبیات پیوندی ایجاد نموده است که با تبیین نمودهای گوناگون لفظ وزارت در این اثر، نه تنها اطلاعات تاریخی مفیدی به دست داده که با ارجاعات مکرر از این اثر ادبی، قدرت نویسندگی بیهقی را نیز به معرض ستایش همگان گذارده است.

و با توجه به رویکردهای موجود در این پژوهش، تقریباً هیچ اثر مستقل و جامعی، با این رویکردها، در زمینه‌ی وزارت در تاریخ بیهقی به چاپ نرسیده است و با در نظر گرفتن اطلاعات پراکنده‌ای که در برخی زمینه‌های مربوط به این موضوع وجود دارد، بررسی نکته‌سنجانه‌ی این کتاب و جای خالی چنین پژوهش‌هایی احساس می‌شود.

دست‌آورد

لفظ وزارت در تاریخ بیهقی، تنها مربوط به وزیر دیوان وزارت نمی‌گردد، بلکه مصادیق دیگری نیز دارد که وزارت‌خانه‌ها، وزیرگونه‌ها، وزیر دربار و وزیر حاکم را شامل می‌شود. وزیر دیوان وزارت که برترین مقام، بعد از مقام پادشاه کشور بود، با نظارت خود بر یازده دیوان یا وزارت‌خانه‌ی دیگر، نقش مهمی در پیش‌برد اهداف حکومت داشت. گاهی نیز که به عللی چون دخالت وزیرگونه‌ها به نظرات وزیران بی‌اعتنایی می‌شد؛ با توجه به این که افراد کارآزموده‌ای بر منصب وزارت حکم می‌راندند که فردی مثل وزیر دربار را در کنار خود داشتند، در موارد بسیاری می‌توانستند خدمات بسیاری به کشور عرضه نمایند.

وزیران حاکمان نیز که در تدبیر درست امور شهرها، نقش مؤثری داشتند، با نشان دادن
لیاقت‌های فردی خود گاه به مقام وزارت هم می‌رسیدند. احمد عبدالصّمد یکی از این وزیران
است.

بخش اول

دیوان وزارت